VUJICSICS MARIETTA

Ismeretlen közlés Miroslav Krležáról

Miroslav Krleža életművének részletes bibliográfiájából jól tudjuk, hogy 1941 áprilisa után nem jelentek meg írásai. Naplóiból, nyilatkozataiból, a róla szóló visszaemlékezésekből és életrajzi összefoglalásokból pedig arról is értesülhetünk, hogy elutasította a felajánlott írói tolerancia lehetőségét. Ezen túl a háború éveiben az önkéntes visszahúzódás és az idegszanatórium viszonylagos biztonságot jelentő zártságában keresett menedéket.

Személyét és addigi életművét hallgatás vette körül. A mostanáig megjelent részletes bibliográfiák sem jelzik, hogy hazájában vagy térségünkben írtak volna róla abban az időszakban. Annál meglepőbb, hogy 1944 tavaszán egy feledésbe merült, Kolozsvárott megjelenő folyóiratban Miroslav Krležáról írói érdemének megfelelő méltatást olvashatunk.

A *Hitel* című folyóiratban jelent meg a közlés Lévay Endre tollából. A folyóirat 1935-ben indult, és 1940 őszétől is folyamatosan jelent meg egészen a háború végéig. Fedőlapján a cím alatt ez áll: nemzetpolitikai szemle. A meghatározás találóan jellemzi a folyóirat profilját; helyet kapnak benne ugyanis a magyarság problémái mellett az aktuális politikai kérdések, a nemzetiségekről, nemzetiségpolitikáról szóló, továbbá gazdasági, szociológiai és jogi problémákat elemző tanulmányok. Az impresszumban a szerkesztők névsorában Albrecht Dezső, Kéki Béla, Venczel József és Vita Sándor nevét olvashatjuk. És még egy – nem érdektelen – adat: „Lapunk címfejét Széchenyi *Hitel*ének 1830. évi első kiadása címbetűi után készítettük." Mindenképpen figyelemreméltó tehát, hogy 1944 áprilisában a borítón ez a cím látható: „Három arc a horvát irodalomból". A szám munkatársai között szerepel a cikk szerzője, Lévay Endre – mint a „szabadkai Városi Könyvtár tisztviselője".

Lévay Endre író és újságíró 1911-ben született Szabadkán. Publicisztikai tevékenysége mellett szépirodalmi és kritikai munkákkal is jelentkezett (olykor írói néven, Völgyi Endreként) – előbb az 1934-ben indult *Híd*ban, később a *Napló* című hetilapban és számos egyéb orgánumban.
A szóban forgó cikk ismertetése előtt azonban méltó megemlíteni egy másik írást is, amely ennek mintegy bevezetője: a szerző Mikecs László, a cím *A magyarság és szomszédai*. A folyóirat szerkesztői koncepciója ebből is kiderül: megismertetni és közelebb hozni egymáshoz a Kárpát-medencében élő kis népeket, azok történelmét, kultúráját, s melyek megtermékenyítő kölcsönhatásaként a múlt században a nemzeti megújhodás szinte láncszemekké kapcsolta azokat össze – a felemelkedés jegyében. A Duna-völgyi kis népek sorsfordulójából, 1848-ból indul ki Lévay Endre is, kiemelve e korszak horvát nagyjait, Ivan Mažuranić, Petar Preradović, August Šenoa és Josip Juraj Strossmayer szellemének, sajátos hangjának hagyományteremtő erejét.
A három portré közül az első a századforduló horvát lírikusáé, Vladimir Nazoré. A tengermellék és a romantika által életre keltett legendás történelmi hősök ihlette panaszos hangú lírát sápadtnak, erőtlennek ítéli meg Lévay, de már a megújulás jegyében keletkezett nyugtalan, útkereső *Új versek*ből „Ady délszláv rokonlelkét" véli kiérezni. Alkotói periódusának harmadik szakasza sem jelenti a költő megállapodását, hiszen „ősz fejjel nem az elmélkedő tudós és esztéta útját választotta, hanem hátat fordított az individualizmus világának és legutóbbi írásaiban a kollektív eszméket szólaltatta meg".
Mindez bevezető a második portré elé, azaz Miroslav Krleža méltatásához. „A nemzeti megújhodástól Vladimir Nazor költészetén át érkezett a horvát líra ideológiai és formai fejlődése Miroslav Krležáig" – írja Lévay. Ezt a fejlődést a magyar lírában Vörösmarty–Petőfi–Arany–Ady vonala jelzi, s Krležát Ady mellé állítva leszögezi: „Irodalmi jelentősége és szerepe nagyobb, mint valamennyi elődjéé, mert a horvát szellemi élet az ő műveiben emelkedik föl a nyugat-európai magaslatokig."
Krleža, aki a pécsi kadétiskolában, majd a budapesti Ludovikában ismerkedett meg a magyar kultúrával, sajátos magyarságszemlélettel tér vissza szülővárosába – a Monarchia bélyegét magán viselő, a felemás

kultúrájú, a múlt emlékeivel szakítani nem tudó és nem akaró, a századfordulón megfeneklett Horvátországba, hogy Adyhoz hasonlóan hadat üzenjen egy összeomló, letűnőben lévő világnak. Lírájában a francia szimbolisták és Ady hatása érződik. Elbszélései, drámái és tanulmányai olyannyira csordultig teltek a „monarchia hibáinak és bűneinek emlegetésével, hogy az osztrák és a magyar nép erényeinek – nem dicséretére, fölemlítésére sem jut hely írásaiban" – utal a cikk írója Krleža harcos, ám mindenképpen javító szándékára. A Glembay-drámák erős iróniával megrajzolt társadalmi keresztmetszetet alkotnak, s Krleža különös keserűséggel pellengérezi ki a romlottságot.

Az első drámai kísérleteket meg nem értés, elutasítás fogadta. Ám e sikertelenség mégiscsak világra hozta az új horvát drámairodalmat, amely egyaránt kötődik Miroslav Krležához és a sikerekben nem szűkölködő Milan Begovićhoz – csakhogy kettejük közül éppen Krleža az, akinek műveiben egy történelmi korszak a szociális tartalom és a művészi forma szerencsés egységében örökítődik meg. Lévay ezt is megjegyzi: „Krleža Adyt fordította, de az ő műveit mindmáig nem ismeri a magyar közönség."

A horvát irodalomból harmadikként Mile Budak prózaírót mutatja be a szerző. A rövidre szabott, de lényegre törő elemzésből kiderül: a kispolgári és paraszti életet ábrázoló sok-sok kötet termékeny és tehetséges íróra vall, aki – bár plasztikusan ábrázolja az ellentéteket, a bűnt és a bűnhődést – nem ér fel említett két kortársa magaslatáig.

Mindhárom portrét teljessé teszi az a néhány mondat, amellyel a szerző befejezi írását: „Nazor Vladimir ősz fejjel odahagyta otthonát, polgári kényelmét: a partizánok táborába ment s Tito tábornagy mellett a nemzeti fölszabadító bizottság egyik vezetője lett. Krleža Miroslav idegzetét összeroncsolta a pusztító idő: elméje elborult s egy horvát írótárs jóvoltából valahol a hegyek között egy kis szanatóriumban várja javulását. Budak Mile nem szenvedett nagyobb megrázkódtatásokat: a fővárosban maradt, s a Poglavnik usztasa kormányában miniszteri tárcát vállalt. A történelem rendelte így útjukat…"

♣

A Krleža-portré megjelentetése 1944 áprilisában bátor publicisztikai tett volt mind a kolozsvári *Hitel* szerkesztősége, mind a cikk írója részéről. Bátorság kellett annak közreadásához is, hogy Vladimir Nazor alig néhány hónapja a partizánok oldalára állt. Mile Budak (aki Ante Pavelić szolgálatába szegődött) szinte mellékes említése lényegében még erőteljesebben hangsúlyozta Krleža, illetőleg Nazor emberi és írói magatartását a létbizonytalansággal teli háborús esztendők szorításában, s nyilván ez is „ára" volt a cikk megjelenésének.

Elgondolkoztató, hogy Lévay Endréhez és köréhez hogyan jutottak el a viszonylag friss értesülések Nazor (és tegyük hozzá: Ivan Goran Kovačić) Zágrábból való konspiratív távozásáról, illetve Krleža háborús sorsáról.

Ismerjük a szabadkai *Híd* szerkesztőinek és kiadóinak 1941-es tragikus végét. A fiatal Lévay Endre e cikke annak bizonysága, hogy a súlyos esztendőkben is vállalta az elkötelezett publicista hivatását a *Híd* hagyományainak jegyében. Írása ezen a szálon tehát az elfojtott *Híd*hoz is fűződik, s példázza a haladó és elkötelezett vajdasági magyar írók és publicisták szerepét a korszak délszláv és magyar irodalmának lehetséges közelítésében e mostoha, tragikus években is.